

Apologetika finanční gramotnosti

Karel Ševčík

Masarykova univerzita, Pedagogická fakulta, Institut výzkumu školního vzdělávání

Rád bych se v tomto diskusním příspěvku vyjádřil k části textu Petra Najvara *Filipika proti finanční gramotnosti aneb o dvou (ne)souvisejících jevech*, který se zaměřoval mimo jiné na téma finanční gramotnosti. V textu byl zpochybňován způsob implementace tématu finanční gramotnosti do školní výuky a relativizován záměr stojící za tímto zařazením. Jelikož se v rámci svého doktorského studia zabývám finančním vzděláváním, dovoluji si zapojit se do diskuze a v určité míře hájit koncept finanční gramotnosti. V příspěvku bych rád vysvětlil, proč je finanční gramotnost potřebným prvkem vzdělávání v současném ekonomicky zaměřeném světě, a také poukázal na to, že není jen dalším balíkem témat, který bude parazitovat na ostatních předmětech, zvláště pak na matematice.

Stejně jako autor zmiňovaného článku i já jsem si dovolil použít nevšedního termínu v názvu příspěvku. Apologetika je jednou z teologických disciplín, která se věnuje racionální obhajobě křesťanské víry a jejího učení. Zároveň je však také synonymem slov obhajoba či ospravedlnění. A právě tato slova, ve spojení s pojmem finanční gramotnosti, nejlépe vystihují záměr mého sdělení.

1 Zavedení pojmu finanční gramotnosti

Spolu s rozvojem finančního trhu, ale také díky změnám v oblasti ekonomiky, politiky či demografie neustále narůstá množství finančních rozhodnutí, která budou muset mnozí lidé v průběhu svého života učinit. Právě proto je kladen čím dál tím vyšší důraz na jejich finanční uvědomělost. Ukázkou současných problémů jsou rostoucí zadluženost domácností a s ní spojené exekuce, nutnost spoření si na penzi z důvodu stárnutí populace, volba nevhodných finančních produktů (které jsou často nabízeny velmi agresivně) a mnohé další. Jedním ze způsobů, jak takovým problémům předejít, či je efektivně řešit, je i finanční vzdělávání obyvatel, které má být dle dokumentu *Národní strategie finančního vzdělávání (2010)* „nástrojem ke zvýšení úrovně finanční gramotnosti, umožňující občanům ČR jako spotřebitelům adekvátně pracovat s informacemi na finančním trhu k zajištění svých potřeb a potřeb své rodiny s ohledem na měnící se životní situace“ (s. 2).

Samotný pojem finanční gramotnost má pak velké množství definic (jedna z nich byla uvedena i ve zmiňovaném příspěvku). Jádrem všech je pohled na finanční gramotnost jako na znalost základních ekonomických principů a finančních konceptů, stejně jako schopnost a dovednost využít tyto znalosti k efektivním rozhodnutím v oblasti osobních financí a za účelem finančního zabezpečení sebe a své rodiny.

Často je kladena otázka, zda má finanční vzdělávání žáků dopad na jejich chování v budoucnosti. Tak jako v mnohých dalších oblastech i zde se výsledky uskutečněných výzkumů na danou problematiku rozcházejí (viz Bernheim, Garrett, & Maki, 2011; Hung, Parker, & Yoong, 2009; Malcolm, 2014; West, 2012). Přesto se domnívám, že by finanční vzdělávání mělo mít své místo ve výuce na školách. A to i z toho důvodu, že současná generace žáků a studentů přichází do styku s širokou paletou finančních produktů podstatně dříve než generace předešlé, často již v průběhu studia, a jejich finanční gramotnost jim může pomoci se v těchto situacích lépe zorientovat a odpovědně se rozhodnout.

2 Současný koncept finanční gramotnosti na základních školách v ČR

V případě ukotvení výuky k finanční gramotnosti v *Rámcovém vzdělávacím programu pro základní vzdělávání (RVP ZV)* je třeba konstatovat, že před úpravou, která proběhla v roce 2012 a nabyla platnosti 1. září 2013, jsme se s pojmem finanční gramotnost neselektovali. Nicméně v roce 2007 byly v rámci dokumentu *Systém budování finanční gramotnosti na základních a středních školách* vytvořeny tzv. standardy finanční gramotnosti, které měly sloužit jako východisko při vytváření konkrétních školních vzdělávacích programů. Možnosti rozvíjení finanční gramotnosti prostřednictvím výuky byly původně viděny především v následujících třech vzdělávacích oblastech:

1. *Matematika a její aplikace* – zde žáci často řeší praktické problémy, s nimiž se mohou setkat v reálném životě. Bylo by tedy vhodné, aby se související učební úlohy zaměřovaly i na situace ze světa financí (např. jak nakládat s finančními prostředky, jak si vybrat vhodný úvěr, jaké si zařídit spoření aj.), a tím rozvíjeli znalosti žáků v oboru finanční gramotnosti.
2. *Člověk a jeho svět* – zde by se žáci měli zabývat otázkou peněz a cen, správným hospodařením a správou financí.

3. *Člověk a společnost* – zde by se žák učil zásady hospodárnosti a vyhýbání se rizikům spojeným se spravováním majetku (Brožová, Hesová, & Odvárko, 2011, s. 48).

Po realizované úpravě RVP ZV se však standardy finanční gramotnosti pro základní školy v celém jejich znění promítly pouze do dvou z těchto vzdělávacích oblastí, a to *Člověk a jeho svět* (tematický okruh *Lidé kolem nás*) a *Člověk a společnost* (vzdělávací obor *Výchova k občanství*). V rámci oblasti *Matematika a její aplikace* se neuskutečnila žádná změna v obsahu, která by souvisela s konceptem finanční gramotnosti. RVP ZV však umožňuje zařazení témat finanční gramotnosti i do výuky matematiky v rámci tvorby jednotlivých školních vzdělávacích programů a propojování společenskovedních oborů a matematiky je z pohledu tvůrců RVP ZV i žádoucí.

3 Výuka finanční gramotnosti na úkor matematiky

Najvar (2014, s. 812) ve svém textu tvrdí, že školní praxe ukazuje, že se „finanční témata stávají zodpovědností převážně učitelů matematiky“, a tím může docházet k reálnému „omezení kurikulárního prostoru pro matematiku jako obor školního vzdělávání“. Probíhá tedy v jednotlivých školách rozvoj finanční gramotnosti na úkor výuky matematiky? Odpověď na tuto otázku jsme hledali v již uskutečněných šetřeních zabývajících se realizací rozvíjení finanční gramotnosti prostřednictvím výuky, se zaměřením na druhý stupeň základních škol. Výzkum, který se dané problematice okrajově věnoval, je *PISA 2012*, jehož se v ČR účastnilo 297 vybraných škol ze všech 14 krajů. Přestože v době šetření nebyl ještě koncept finanční gramotnosti zařazen do RVP ZV, jak bylo uvedeno výše, existovaly již standardy finanční gramotnosti a školám bylo doporučeno dané standardy implementovat do svých školních vzdělávacích programů. Na základě zpráv ředitelů jednotlivých škol pak byla sesbírána následující data. Témata finanční gramotnosti nebyla v případě 72,8 % podílu žáků vyučována formou samostatného předmětu, ale formou průřezového tématu. 28 % žáků se setkávalo s finančním vzděláváním v hodinách matematiky v rozmezí 1–4 hodin ročně a 56,8 % pak v rozmezí 5–19 hodin ročně. V rámci humanitních předmětů se pak 43,6 % žáků zabývalo ve výuce finanční gramotností v rozmezí 1–4 hodin a 43,4 % v rozmezí 5–19 hodin. Výsledky tedy naznačují, že před implementací témat finanční gramotnosti do RVP ZV probíhalo její rozvíjení prostřednictvím výuky na druhém stupni dle doporučení, a to nejspíše v oblastech *Člověk a jeho svět* a *Matematika a její*

aplikace přibližně ve stejném rozsahu. Jandová (2014) v návaznosti na svoji bakalářskou práci, kde zkoumala ukotvení finanční gramotnosti ve vzdělávacích programech středních škol, uskutečnila podobné šetření i na základních školách. Na otázku týkající se zařazení finančního vzdělávání žáků do výuky odpovědělo 74 % respondentů z řad učitelů, že jsou témata finanční gramotnosti integrována do více předmětů. Na druhém stupni ZŠ je časová dotace výuky vedoucí k rozvoji finanční gramotnosti u 45 % respondentů menší než 1 hodina týdně, jednu hodinu týdně pak označilo 27 %.¹

Na základě zmiňovaných výzkumů lze říci, že výuka k finanční gramotnosti je přibližně rovným dílem realizována v hodinách matematiky a výchově k občanství a že její výuka probíhá nepravidelně. Nemyslím si tedy, že by témata finanční gramotnosti nějak výrazně parazitovala převážně na tradičních vzdělávacích obsazích matematiky a omezovala jejich kurikulární prostor.

4 Propojení finanční gramotnosti a matematiky

Najvar (2014, s. 812) dále uvádí, že finanční témata „vstupují do konkurence s částí stávajícího matematického kurikula“, a tím se oslabuje prostor pro budování porozumění financí skrze symbolický jazyk matematiky. Dle mého názoru však obě oblasti (jak oblast finanční, tak matematická) nejsou konkurenty na poli vzdělávání, nýbrž mohou být, jak dokazuje historie, navzájem se doplňujícími „spoluhráči“. Vždyť propojení prvků finanční gramotnosti a matematiky má dlouholetou tradici v učebnicích matematiky i v její výuce. Děje se tak prostřednictvím finanční matematiky, jejíž historie ve vyučování sahá daleko do minulosti. Již v roce 1879 vyšla učebnice Studničky *Algebra pro vyšší třídy škol středních*, kde bylo popsáno, jak se vypočítává jednoduché i složité úrokování, úspory i úmor, tedy základní finanční operace. A finanční matematika byla důležitým učivem i nadále. Jak tvrdí Blažková, „stačí se podívat do učebnic matematiky z 30. let, kde se to hemží tématy, jako je pojišťovnictví, úrokování či dědictví“ (Fojtů, 2013, s. 1), a to dokonce již na prvním stupni. Melcer (2012) se ve své disertační práci věnoval ukotvení finanční matematiky v učebnicích matematiky od roku 1908 do současnosti. Autor zjistil, že koncepce finanční matematiky v učebnicích kopírovala politické a ideové změny v naší republice. V dobách Rakouska-Uherska byl každý žák veden k tomu, aby ovládal učivo finančnictví (tj. spoření a splácení) a úlohy byly řešeny s hodnotami blízkými praktickému životu. Po vzniku první

¹ Výsledky šetření na středních školách byly obdobné.

republiky bylo velké procento textů učebnic matematiky převzato z dob před 1. světovou válkou a byly dále prohlubovány. Jak tvrdí Melcer (2012, s. 112), „základními tématy spolu s jednoduchým a složitým či složeným úrokováním bylo strádání a umořování. Žák byl také pravidelně seznamován se směnkami a částečně také s vedením účetních knih“. Dále byly rozebírány otázky koupě nemovitostí, význam soukromých půjček, vkladních knížek a listů či nákup cenných papírů. Vývoj nejen finanční matematiky ale i celkové české vzdělanosti byl však přerušen vznikem Protektorátu Čechy a Morava, kdy byla omezena činnost českých vědeckých institucí a tím potlačována výchova mladé české inteligence. I po nástupu komunistické ideologie, která trvala přes čtyřicet let, byla finanční matematika postupně z učebnic vytlačována či nahrazována úlohami odpovídajícími duchu té doby. Otázky týkající se podnikání a financí byly pozměněny na úlohy o růstu produktivity práce, kapitál byl nahrazen zemědělskými stroji či plodinami a zcela výjimečně se objevily úlohy k pravidelnému spoření či důchodům.

V současnosti se opět finanční matematice, a to právě i díky rozvoji finanční gramotnosti, postupně navrácí ztracené renomé. Finanční vzdělávání tak není novým fenoménem, který by oslaboval pozici matematiky, ale je spíše její tradiční součástí, která se po nepříznivých dějinných událostech opět usazuje v matematickém obsahu.

5 Závěr

V úvodu příspěvku jsem naznačil některé ze současných finančních problémů, k jejichž řešení může přispět i vyšší úroveň finanční gramotnosti obyvatelstva našeho státu. Následuje vymezení současného konceptu finanční gramotnosti na základních školách a její začlenění do výuky. Na závěr je pak představeno propojení témat finanční gramotnosti s kurikulem matematiky pomocí finanční matematiky, jejíž tradice sahá hluboko do historie našeho státu.

Jsem si vědom určité pragmatizace tématu, která bývá v souvislosti s finanční gramotností často kritizována.² Účelem mého diskuzního příspěvku však bylo

---

² Kritika pragmatizace finanční gramotnosti byla akcentována také ve vyjádření redakce časopisu *Pedagogické orientace* k tomuto příspěvku: „[...] u finanční gramotnosti bývá uváděn podpůrný argument, který se odvolává na hrozbu zadlužení; pomineme-li situace, které nemůže člověk sám ovlivnit, pak důvodem zadlužení bývá neschopnost ‚odložit cíl‘, tj. odepřít si okamžité potěšení a místo rychlé půjčky počkat, až si na něj našetřím. Pro psychoterapeuta

především upřesnit zahrnutí konceptu finanční gramotnosti do jednotlivých vzdělávacích oblastí a oborů s akcentem na druhý stupeň ZŠ a dále obhájit její propojení s kurikulem matematiky, které může stavět na dlouholeté tradici a které má dle mého názoru nesporný didaktický potenciál. Domnívám se, že právě v hodinách matematiky by se měla propojovat schopnost žáků analyzovat daný finanční problém a aplikovat na něj zavedené matematické postupy, které vedou k jeho řešení. Žáci si často stěžují, že jim dané učivo k ničemu nebude a že je nikdy nevyužijí. Témata finanční gramotnosti by mohla v mnoha případech posloužit jako motivační prvek a jako ukázka praktických aplikací matematických konstruktů a operací při nakládání s finančními prostředky v reálném světě, jak tomu bylo například již v době první republiky.

Literatura

- Bernheim, B. D., Garrett, D. M., & Maki, D. M. (2001). Education and saving: The long-term effects of high school financial curriculum mandates. *Journal of Public Economics*, 80(3), 435–465.
- Brožová, I., Hesová, A., & Odvárko, O. (2011). *Gramotnosti ve vzdělávání*. Praha: Výzkumný ústav pedagogický.
- Fojtů, M. (2013). *Jak si poradit s finanční gramotností? Ptají se lidé i školy*. Dostupné z http://www.veda.muni.cz/tema/3421-jak-si-poradit-s-financni-gramotnosti#.VRBRTvmG_w8
- Hung, A., Parker, A., & Yoong, J. (2009). *Defining and measuring financial literacy*. Dostupné z http://www.rand.org/content/dam/rand/pubs/working_papers/2009/RAND_WR708.pdf
- Jandová, L. (2014). *Výsledky dotazníkového šetření k metodice výuky finanční gramotnosti na základních školách*. Dostupné z <http://www.financnigramotnostdoskol.cz/products/vysledky-dotaznikoveho-setreni-k-metodice-vyuky-financni-gramotnosti-na-zakladnich-a-strednich-skolach/>
- Malcolm, H. (2014). *Financial literacy education has lasting impact*. USA TODAY. Dostupné z <http://www.usatoday.com/story/money/personalfinance/2014/04/08/financial-literacy-college-students/7296185/>
- Melcer, M. (2012). *Finanční matematika v českých učebnicích od Marchetovy reformy* (Disertační práce). Praha: Univerzita Karlova v Praze, Matematicko-fyzikální fakulta.
- Najvar, P. (2014). Filipika proti finanční gramotnosti aneb o dvou (ne)souvisejících jevech. *Pedagogická orientace*, 24(5), 811–817.
- OECD (2012). *PISA 2012 Results: Students and money*. Dostupné z <http://www.oecd.org/pisa/keyfindings/PISA-2012-results-volume-vi.pdf>

---

je to jeden z příznaků nedospělosti či nezralosti – a pro něj, stejně jako pro vychovatele je to výzva snažit se kultivovat osobnost nezralého jedince. Perný úkol, tím spíš, že společenské komerční tlaky jsou s ním v příkrém rozporu. Kladu si otázku, zda tato kultivační stránka je nebo má být programovou (tj. kurikulární) součástí vzdělávání k finanční gramotnosti, tj. má být v kurikulu explicitně pojmenována kupř. jako schopnost klást si vzdálené cíle a dodržovat jejich plnění? Nebo stačí ji jen předpokládat, že se nějak v praxi „uděje“? Přimlouval bych se tedy, aby v debatě k finanční gramotnosti tato „kultivační“ složka nezapadla.“

-
- Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání* (2013). Praha: Výzkumný ústav pedagogický v Praze. Dostupné z <http://www.nuv.cz/file/319>
- Systém budování finanční gramotnosti v základních a středních školách* (2007). Dostupné z http://www.nuov.cz/uploads/SBFG_finalni_verze.pdf
- West, J. (2012). Financial literacy education and behaviour unhinged: Combating bias and poor product design. *International Journal of Consumer Studies*, 36(5), 523–530.

Autor

Mgr. Karel Ševčík, Masarykova univerzita, Pedagogická fakulta, Institut výzkumu školního vzdělávání, Poříčí 31, 603 00 Brno, e-mail: 327241@mail.muni.cz

---

Opletalová, A., & Kvintová, J. (2014). *Vybrané aspekty finanční gramotnosti v podmínkách základních a středních škol*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci.

Monografie vychází ze situace, kdy se oblast finančního vzdělávání stává velmi aktuálním celospolečenským tématem a to i z pohledu celosvětového. Tato odborná publikace podrobně a uceleně pojednává o problematice finanční gramotnosti z pohledu dílčích aspektů vzdělávání a zdůvodňuje nejen jeho význam a aktuálnost, ale zejména představuje současnou podobu implementace finančního vzdělávání v prostředí základních a středních škol v České republice. Současně jsou v této odborné knize prezentovány původní výsledky výzkumů a šetření zaměřených vždy dílčím způsobem na aktuální pojetí a realizaci výuky finanční gramotnosti v prostředí základních a středních škol.